

Aquinas'ın De Regno'sunda 'Tiran' ve 'Tiranlık' Anlayış

C. CENGİZ ÇEVİK*

Özet

Thomas Aquinas De Regno (Krallın Üzerine) ya da De Regimine Principum (Prenslerin Rejimi Üzerine) adıyla bilinen eserinde genel olarak ideal politik rejim ve yönetici üzerinde durur. Bu çerçevede en iyi politik rejim olarak gördüğü monarşiye karşılık en kötü rejimin tiranlık ve en kötü yöneticinin tiran olduğunu savunur. Bu makalede bu eserde beliren tiran ve tiranlık anlayışını Aquinas'ın diğer eserlerini, Kutsal Kitap'a ve felsefi düşüncelere olan referanslarını göz önünde tutarak ele alıyoruz.

Anahtar Sözcükler De Regno, felsefe, Krallık Üzerine, monarşi, politik felsefe, rejimler, Thomas Aquinas, tiran, tiranlık

Abstract

Thomas Aquinas inquires ideal political regime and ruler in De Regno (On Kingship) or De Regimine Principum (On Regime of Princes) generally. In this concept he supports that the best political regime is monarchy and on the contrary the worst one is tyranny. We inquire the thought of tyranny and tyrant that is presented in this opusculum, considering Aquinas' other works, references to Scripture and philosophical thoughts.

Keywords: De Regno, monarchy, On Kingship, philosophy, political philosophy, regimes, Thomas Aquinas, tyrant, tyranny

A. Giriş

1265 yılında ünlü ilahiyatçı ve filozof Thomas Aquinas'tan Kıbrıs kralı Lusignanlı 2. Hugh için krallık üzerine bir risale yazması istenir. Aquinas yazmaya başlar ve iki yıl sonra muhtemelen kralın ölümü üzerine De Regno ya da De Regimine Principum adıyla bilinen bu çalışmasını bitirmeden bırakır. Daha sonra eser Luccalı Ptolemy tarafından tamamlanır. İki kitaptan oluşan eserin içeriğini genel hatlarıyla ortaya koymak istersek,

* Yeditepe Üniversitesi, Okutman, Latin Dili ve Edebiyatı Bölümü doktora öğrencisi, jengiz@gmail.com

Aquinas farklı politik rejim türleri (1.II), monarşinin erdemleri ve tiranlığın kusurları (1.III-VI), kralın Hıristiyanlık bağlamında nitelikleri ve anlamı (1.VIII-XI; XVI), tirana verilmesi gereken ceza (1.XII) ve kralın politik yükümlülükleri (2.I-IV) üzerinde durur. Bu çalışmamızda Aquinas'ın bu kısa eserinin büyük bir bölümüne yayılan tiran ve tiranlık anlayışı üzerinde duracağız.

B. İnsan ve Yönetilme İhtiyacı Üzerine

Aquinas'a göre belli bir hedef doğrultusunda düzenlenmiş her şeyin o hedefe varabilmek için "bir yönlendirene" (aliquo dirigente) ihtiyacı vardır, aksi halde hedeften sapacaktır. Örneğin bir gemi değişen rüzgârların ittirilmesiyle farklı yönler doğru hareket edebilir ve dolayısıyla asıl hedefinden uzaklaşabilir, bunun olmaması için "kaptanın becerisiyle" (per gubernatoris industriam) hedeflenen limana doğru yönlendirilmesi gerekir. Aynı şekilde insanın da tüm yaşamının ve eylemlerinin kendisi için düzenlendiği bir hedefi vardır. Aquinas'a göre, insanın hedefi doğrultusunda hareket etmesini sağlayan "anlığıyla eyleyen" (agens per intellectum) karakteridir, başka deyişle bu onun kendi yönlendirenidir.

Aquinas'ın anlığı (intellectus) insan için bir yönlendiren olarak belirledikten sonra, Tanrı'nın insanı kendi başına yaşamak için yaratmadığını ve zaten böyle bir yaşamın tüm ihtiyaçlarını karşılamaya yetmeyeceğini ortaya koyarak adeta kendi başıyken yönlendireni olan "anlığıyla eyleyen" karakterinin yetersizliğini belirtir. Bu çerçevede doğanın diğer canlılara, yani hayvanlara beslenme için uygun yiyecekler, örtünme için tüyler, savunma için dişler, boynuzlar, pençeler ve en azından hızlı koşma yeteneği verdiğini, ancak insanın doğa tarafından bu şekilde donatılmadığını, hepsi yerine geçecek ve elini işletecek olan akla (ratio) sahip olduğunu söyler. Bir bölüm önce ise yine insanın, kendisini hedefi doğrultusundaki eylemlerini yönlendiren "aklın ışığı"na (rationis lumen) sahip olduğunu ve bunun onu kendi başıyken, "en yüce kral olan Tanrı'nın egemenliğindeki bir kral" (rex sub Deo summo rege) kıldığını belirtir. Başka deyişle insan akli sayesinde diğer hayvanların doğal yetileriyle yapabildiklerini yapar, ancak bu yine de onun kendi başına yaşayabilmesini mümkün kılmaz. Son keredede insan "kalabalık insan topluluğunda" (in societate multorum) yaşamak zorundadır, yani o Aristoteles'in πολιτικὸν ζῷον tanımını andıracak şekilde "çoğunluk içinde yaşayan toplumsal ve politik bir canlıdır." (animal sociale et politicum in multitudine vivens). Bu noktada Aquinas'ın Aristoteles'ten farklı olarak insana kent in doğallığından ötürü yine doğal olarak bir topluluk canlısı gözüyle bakmadığını belirtmek gerekir. Onun burada odaklandığı konu insanın kendi başına yaşamını sürdüremeyecek olmasıdır. Ona göre insan kendileri için yararlı ve zararlı olan doğadaki unsurları için yetileriyle hisseden hayvanlardan farklı olarak akli sayesinde doğa

ilkelerini öğrense de, kendisi için yararlı ve zararlı olana ilişkin en büyük yardımı yine hayvanlardan farklı olarak konuşabildiği diğer insanlardan alır, bu onun toplumsal ve politik bir canlı olmasının doğal sonucudur. Aquinas bu noktada Süleyman'dan şu alıntıyı yapar: "İki kişi olmak tek olmaktan daha iyidir, zira karşılıklı birliktelikten yarar sağlarlar."

Aquinas insanların bir arada yaşaması gerektiğini bu şekilde ortaya koyduktan sonra söz konusu insan topluluğunun yönetilebilmesini sağlayan bir araca gerek olduğunu söyler. Zira kalabalık bir insan topluluğunda her bir kimse kendi çıkarını düşünürse, toplumsal yapı bozularak dağılır. Dolayısıyla insanları "çoğunluğun yararına" (ad bonum multitudinis) çekecek, insan ya da hayvan bedenindeki tüm organları bir arada tutan "ortak yönetici gücü" (vis regitiva communis) andıracak bir güce ihtiyaç vardır. Nasıl ki göksel cisimlerin yöneticisi tanrısal irade, bedeninin yöneticisi ruh ve tüm organların yöneticisi kalp ya da beyinse, aynı şekilde insan topluluğunun da bir yöneticisi olmalıdır. En nihayetinde Süleyman'ın deyişiyle, "yöneticinin olmadığı yerde halk dağılacaktır."

C. En Kötü Yönetim Türü Olarak Tiranlık

İnsanlardan oluşan toplumun yönetilmesi gerektiğini yukarıda özetlediğimiz gibi temellendiren Aquinas daha sonra yönetim türleri üzerinde durur. Bu noktada Aquinas'ın iç içe geçen iki sınıflandırma yaptığını söyleyebiliriz. Bunlardan ilki Platon'dan beri alışkın olduğumuz klasik sınıflandırmaya uygun olarak yöneticinin ya da yönetici sınıfın niteliği kadar niceliğine de dayanır, buna göre toplum ve devleti tek bir kişi yönetiyorsa yönetim monarşi, soylu azınlık yönetiyorsa aristokrasi ve çoğunluğu oluşturan kalabalık halk kitlesi yönetiyorsa demokrasidir. Aquinas'ın üzerinde durduğu ikinci sınıflandırma ise en nihayetinde bir efendiye ait olan kölelerden farklı olarak "özgür" olan insanlar arasındaki yönetimlerin adaletli olup olmadıklarına dayanır. Bu yönetimlerin politik düzlemdeki karşılıkları, adaletli olan için monarşi, adaletsiz olan içinse tiranlıktır.

Öncelikle Aquinas'ın niçin monarşiyi aristokrasi ve demokrasiye tercih ettiğini açalım. Nasıl ki kaptanın görevi denizin tehlikeleri arasında gemiyi korumak ve limana sağ salim ulaştırmaksa, aynı şekilde herhangi bir yöneticinin ya da yönetici sınıfın amacı da yönettikleri insanların refahını korumak, güvenliğini sağlamaktır. Bunun için yönetenin yönettiği toplumda barışa dayanan bir birlik (unitas) tesis etmesi gerekir. Aquinas'a göre bu birlik birçok yöneticidense tek bir yönetici tarafından sağlanabilir, başka deyişle "tek bir kişinin iktidarı birçok kişinin iktidarından daha faydalıdır." Zira yönetimde birçok kişi olduğunda aralarında görüş ayrılığı olabilir, bunu aşabilmeleri, toplumu birlik içinde yönetebilmeleri ve her konuda ortak karar alabilmeleri için her daim tek bir zihne sahipmiş gibi düşünmeleri gerekir. Dolayısıyla birçok kişinin tek bir zihne sahipmiş gibi düşünmesinden ziyade, tek bir kişinin tek bir zihne sahip olarak düşünmesi

daha kolaydır, o halde yönetimde tek bir kişinin olması daha iyidir. Bununla birlikte, Aquinas'a göre, doğa da bize tek bir kişinin yönetiminin daha doğru olduğu konusunda örnekler sunmaktadır. Yukarıda da değinildiği üzere bedensel organlar hepsini hareket ettiren tek bir organ, yani kalp tarafından yönetilir. Ruhun farklı kısımları içinde sadece bir tanesi, yani akıl diğer hepsini yönetir. Keza arılar arasında da sadece bir tane kral arı vardır, tüm evrende de "her şeyin yaratıcısı ve yöneticisi olan tek bir Tanrı" (unus Deus factor omnium et rector). Aquinas'a göre, bütün bunların nedeni olarak, "her çokluk birden kaynaklanır." Sanat, ilim (ve elbette politika) doğayı taklit ettiğine göre, ondaki bu tekil yönetici örneği de doğru kabul edilmelidir.

Aquinas metnin devamında Kutsal Kitap'tan birkaç atıfla tek bir kişi tarafından yönetilmeyen eyalet ve kentlerin çatışmalarla cebelleşip barış ortamından çıktığını örnekler. Buna karşılık tek bir kişinin yönettiği eyalet ve kentlerde barış ortamı korunmuş, adalet ve refah dolu bir yaşam deneyimi olmuştur. Bununla birlikte Aquinas peygamberlerin kendi halklarına Tanrı tarafından tek bir "baş" vadedildiğini ve "tek bir önderin onların arasında olacağını" sözünün verildiğini belirtir.

Aquinas monarşinin en iyi yönetim türü ve kralın da en iyi yönetici tipi olduğunu yukarıdaki gibi temellendirdikten sonra niçin tiranlığın en kötü yönetim türü, tiranın da en kötü yönetici tipi olduğunu anlatır. Ona göre yukarıda değindiğimiz yönetim türlerinin her biri bozularak başka bir türe dönüşebilir: Örneğin demokrasi politia'ya dönüşürken, aristokrasi oligarşiye ve çalışmamızın bu kısmında bizi asıl ilgilendiren konu olarak monarşi de tiranlığa dönüşebilir. Aquinas monarşinin en iyi yönetim şekli olduğunu hatırlatarak Aristoteles'e dayanan "en iyinin zıddının en kötü" (optimo opponitur pessimum) olacağı ilkesinden hareketle yine Aristoteles'i izleyerek monarşinin zıddı olan tiranlığın en kötü yönetim şekli olduğunu (tyrannis... pessimum) söyler. Gerekçelendirmesi ise şöyledir: birlik halindeki erdem ya da güç (virtus unita) dağılık haldeki erdemden daha etkilidir, keza yukarıda da ortaya konduğu üzere tek bir kişinin yönetimi çoğunluğun ya da soylu azınlığın yönetiminden daha iyidir, zira buradaki ikinci yönetim türlerinde yönetimle birlikte erdem de dağıldığı görülür. Yönetimdeki tek kişi, yani kral adil yönetimiyle çoğunluğun ortak yararını gözetirken, tiran tam ters şekilde bu yararı ortadan kaldırır. Dolayısıyla tiranlık, Aquinas'a göre, oligarşiden, oligarşi de demokrasiden daha zararlıdır. Aquinas'ın bu karşılaştırmayı adaletsiz yönetimlerin zarar verdiği insanların az ya da çok olmasına, yani niceliğine bakarak yaptığını da söyleyebiliriz. Zira tiran, kral gibi, tek kişidir ve adaletsiz yönetimiyle zarar verebileceği insanlar kendisine tabi olan herkestir, buna karşın aristokrasinin kötü hali olan oligarşide az da olsa bir grup insan yarar sağlar.

D. Tiran ve Tiranlığın Belirleyici Nitelikleri

Peki, Aquinas'ın betiminde tiran (ve tiranlığa) ilişkin belirleyici nitelikler nelerdir? Öncelikle Aquinas'a göre tiran adı "güç" (fortitudo) kelimesinden gelir, bu sorunlu bir etimolojik açıklamadır. Zira Türkçede de kullandığımız "tiran" kelimesinin en eski kökeni olan Yunancadaki *τύραννος*'un (tyrannos) ilk anlamı "iktidarı hiçbir yasayla sınırlanmayan mutlak yönetici"dir ve ilkin tanrıları ifade eder. Günümüze ulaşan metinlere göre terim ülkenin başındaki yasa tanımayan yöneticiyi imleyecek şekilde ilkin İ.Ö. yedinci yüzyıldaki (Archilochus Lyricus dönemindeki) krallar için kullanılmıştır. Terimin kötü anlamdaki kullanımı zamanla yaygınlaşmış ve sonunda ilgili yöneticinin ailesini de kapsayan despotik bir yönetimi imler olmuştur. Terimin Latincedeki karşılığı olan tyrannus ise Yunancadaki gibi iki anlamıyla karşımıza çıkar. Genelde şairler tarafından tercih edilen birinci anlam olumsuz olmamakla birlikte iktidar gücü tartışılmayan tanrılar ve insanlar için kullanılmıştır. Terimin ikinci kullanımı yine insanlar için olmakla birlikte "vahşi, acımasız ve despot lider" anlamındadır.

Yukarıda da belirtildiği gibi, "çoğunluğun ortak yararını kendisinin büyük yararına dönüştürür." Tiranlık rejimi de, tiranın çoğunluğun ortak yararını bu şekilde küçük görmesiyle adaletsiz olur. Başka deyişle "yönetici ortak yarardan ne kadar ayrılırsa, rejimi de o kadar adaletsiz olur." Buradaki teolojik gerekçelendirmeye göreyse, tanrısal öngörünün düzeninde de her şey en iyi şekilde dağıtılıp paylaşılmıştır, zira her şeydeki yarar "tek bir kusursuz nedenden" (ex una causa perfecta) kaynaklanır, oysa bu neden tiran örneğinde olduğu gibi bozuk bir kaynağı imliyorsa, bu durumda her şeyi kapsayan ortak bir yarardan bahsedilemez.

Aquinas'a göre tiran tabilerini farklı duygularıyla farklı şekillerde baskı altına alır. O "şehvet duygusunun esiri olup tabilerinin malına el koyar, dolayısıyla Süleyman'ın dediği gibi, "adil kral toprağı çoştururken, açgözlü adam harap edecektir." Aquinas Hıristiyan kralları uzun süre yönettikleri, huzurlu bir şekilde öldükten sonra, krallığı oğullarına bıraktıkları, devletin düşmanlarını yendikleri ya da kendilerine karşı ayaklanan asileri bastırdıkları için değil, adil bir yönetim sergiledikleri, uluslardan ziyade kendi duygularını yönettikleri, gereksiz yere zafer gururuna kapılmadıkları ve ebedi mutluluğu sevdikleri için "kutlu" (felix) olarak değerlendirir. Dolayısıyla Cicero'dan hareketle devletin yöneticisinin şöhretle beslenmesi gerektiği yönündeki yaklaşımı hatırlatır ve Aristoteles'in şan ve şöhretle yetinmeyen kralın tirana dönüşeceği öngörüsünü paylaşır. Buna göre kralın artık tiran olduğunun göstergesi haz ve zenginlik peşinde koşması ve bu uğurda tabilerinin mallarına el koyup onlara tuzaklar kurmasıdır. Bununla birlikte Aquinas Aristoteles'ten farklı olarak "insanî şöhret arzusu"nun (humanae gloriae cupido) kendisini bile "ruh yüceliğine" (animi magnitudinem) aykırı görür. Nitekim Aquinas'a göre "Kurtarcımız da (İsa) insanlar tarafından

görölsün diye iyi işler yapanlara ikiyüzlü ve içten pazarlıklı demiştir.” Bununla birlikte insanların beğenisini kazanmak isteyen biri her söylediği ve yaptığıyla onların arzularına hizmet etmek zorundadır, bu da onların kölesi olması anlamına gelir. Aquinas Cicero’dan yaptığı alıntıyla sadece tiranın değil genel olarak şöhret arzusunun ruhun özgürlüğünü ortadan kaldıracığını ve iyi bir insanın şöhrete dayalı bir iş yapmamasının görevi olduğunu, yaşam gibi şöhreti de küçümseyerek sadece adaleti yerine getirmek için karar almanın erdemli ve cesur bir ruhun işareti olduğunu söyler. Roma tarihinden iki alıntıyla, “şöhreti küçümseyenin gerçek şöhrete kavuşacağını” ve Cato’nun “şöhreti ne kadar az aradıysa o kadar çok ona ulaştığını” hatırlatır. Aquinas’a göre İsa’nın peşinden gidenler de dünyevî şöhreti küçümseyen, “Tanrı’nın hizmetkârları” (Dei ministros) olmak zorundadır.

Aquinas’a göre tiran dünyevî birkaç çıkarı için adaleti yok sayarken adil bir yönetim sergilediğinde kazanacağı, Tanrı’dan gelecek olan büyük ödülü de kaybeder, geçici çıkar için böylesine büyük ve ebedî bir ödülün yitirilmesi budalalıktır. Buna bağlı olarak kral “en kötü yönetici” türü olan tiranın zıddı olarak ödülü sadece Tanrı’dan bekler, tıpkı kölenin hizmeti karşılığında efendisinden ödül beklemesi gibi. Kral halkı yönetirken Tanrı’nın hizmetkârıdır, Havari’nin dediği gibi, “tüm iktidar efendimiz olan Tanrı’dan gelir”, kral da “Tanrı’nın hizmetkârı olarak, onun öfkesi adına kötülük yapandan intikam alandır.” Buna karşın tiran kendi öfkesi adına, sebepsiz yere kan akıtır, Ezekiël’in dediği gibi, “Onun önderleri tam da dibinde, avı karşısında kan dökmeye hazır bir şekilde çıldırmış kurtlar gibi.” Aquinas bu tür “öldürme yetkisine sahip olan” (potestatem habente occidendi) insandan yani tirandan uzak durulması gerektiğini söyler, zira bu tiran adalet için değil, kendi yetkisi için, kendi arzusuna dayanan şehveti için öldürür. Nitekim tiranlıkta böyle bir öldürme yetkisinden ötürü “hiçbir şekilde güvenlik olmayacak, aksine adaletten uzaklaştığından her şeyin akıbeti belirsiz olacaktır.” Buna tiranın kendisi de dahildir, adaletten uzaklaştığı ölçüde şüphe ve korkunun esiri olur, geleceğini kestiremez. Nitekim Aquinas Eyüp kitabından yaptığı bir alıntıyla “tiranın kulaklarında her zaman korkunun sesi olduğunu” hatırlatır.

Kuşkusuz, asıl korkuyu ve buna bağlı olarak yıkımı yaşayanlar tirana tabi olanlardır. Aquinas bu durumu Süleyman’dan yaptığı alıntılara kendi gerekçelerini ekleyerek ortaya koyar. Örneğin “imansız yöneticilerin (tiranların) yönetiminde insanlar yıkıma uğrar”, zira tiranların kötülüğünden ötürü tabiler erdemleri gerçekleştirmekte başarısız olur. “İmansız yönetime gelince, halk inim inim inler, köleliğe maruz kalmış gibi.” “İmansız insanlar yükselince, insanlar saklanır”, zira tiranların acımasızlığından kaçmak isterler. Başka deyişle “kükreyen bir aslan ve aç bir ayı nasılsa, imansız yönetici de fakir halkı üzerinde öyledir”, dolayısıyla insanlar tiranlardan, vahşi hayvanlardan saklanır gibi saklanır.

Dünyadaki hiçbir şeyin dostluk kadar tercih edilmeye değer olmadığını düşünen Aquinas'a göre dostluktan haz duymayacak kadar vahşi olmasalar bile, tiranlar dost edinemez. Aquinas bu noktada Syracusae tiranı Dionysius'un başından geçen bir olayı anlatır. Buna göre tiran, Damon ve Pythias isimlerindeki iki dostun idamına hükmetmiş, dostlardan biri ölmeden önce eve gidip işlerini tamamlamayı isterken diğeri de kendisini tirana dostunun geri döneceğine dair kefil olarak sunmuş. İdam günü yaklaşmış olmasına rağmen dostlardan biri geri dönmeyince, herkes ona kefil olan diğer dostun aptal olduğunu düşünmüşse de, o ölümden korkmadığını, zira dostunun geri döneceğine inandığını söylemiş, nitekim idama kısa bir süre kala dostu geri dönmüş. Tiran da bu dostlar arasındaki bu sadakat duygusundan etkilenerek kendisini de üçüncü bir dostları olarak görmelelerini rica etmiş. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi Aquinas tiranların dostu olmayacağını düşünür, zira onlar ortak yarardan ziyade kendi yararlarını düşündüğünden dostluğa yakışan, ortak bir kökenden gelme, benzer yaşam alışkanlıkları içinde olma ve yine benzer sosyal ilgilere sahip olma gibi ortak duygulanımı gerektiren bir ilişki içinde olamazlar. Kaldı ki, tiranın gözünde kendisi dışında kalan herkes ona tabidir. Dolayısıyla tiran ile tabi arasındaki ilişki baskı altına alan ile baskı altına alınan arasındaki ilişkidir, son kertede tabi olan, dostluk durumunda bile tiran tarafından küçümsendiğini düşünecektir. Buna karşılık aralarındaki bu ilişkiden ötürü tiran da dostu olarak görebileceği birinin sadakatine güvenemez, zira karşısındaki kişi sadece korku üzerine kurduğu bir iktidarda baskı altına alınmış kişilerden biri olacaktır, bu yüzden Aquinas'a göre tiranın iktidarı gibi dostlukları için de "korku zayıf bir temeldir", baskısına maruz kalan dostu bile olsa fırsatını bulduğunda tirana isyan edecektir.

Aquinas bu noktada tiranların mümkün görünmeyen dostlukları ile uzun sürmeyen yönetimleri arasında bir bağlantı kurarak tarihte uzun süreli tiran yönetiminin pek görülmediğini söyler ve Aristoteles'in bu konuda örnekler verdiğini hatırlatır. Bu örnekler Aristoteles'in *Politica* kitabında bulunur. Aristoteles Sicyon'daki Orthagoras ve oğullarının tiranlığının neredeyse yüzyıl, Cypselideslerin Corinthus'taki tiranlığı yetmiş üç buçuk, Cypselus'un ki otuz, Periander'inki kırk buçuk yıl sürdüğünü, ancak politik sistem şeklen tiranlık olsa bile yöneticilerinin nispeten ölçülü olup halkın ortak yararını koruduğunu belirtir. Aristoteles'in bunlar dışında saydığı tiranlıklar, Aquinas'ın belirttiği gibi kısadır ve birkaç yıl sürmüştür. Daha sonra Aquinas doğal olarak Aristoteles'ten farklı bir biçimde Kutsal Kitap'tan alıntılarla Tanrı'nın tiranlık rejiminin uzun sürmesine izin vermeyeceğini ortaya koyar.

E. Tirana Gösterilmesi Gereken Tepki Üzerine

Aquinas'a göre politik rejim öyle inşa edilmelidir ki, "tiranlık fırsatı" (*tyrannidis occasio*) tümüyle ortadan kaldırılmalıdır. Bunun için yapılması

gereken kralın yetkisinin ölçülü kılınmasıdır. Ancak Aquinas bu başarılamadığında, yani ülke tiranla yönetilmeye başladığında tiranın ılımlı ya da sert olmasına bağlı olarak yapılması gerekenleri anlatır. Eğer tiran ılımlıysa, bir süre kendisine katlanılabilir, böyle bir tirana karşı koymak onun kendisinden daha tehlikeli olan durumlar yaratabilir. Örneğin ayaklananlar ılımlı tiranı kızdırarak onu sert ve gözü kara bir tirana dönüştürebilir, dahası yine ayaklananların çoğu ayaklanma sürecinde ya da tiran devrildikten sonraki yeni politik rejimin inşası sırasında farklı partilere bölünebilir. Ayaklananlar tiranı devirirken yardım aldıkları veyahut öne çıkardıkları başka birinin tüm gücü elinde tutup tiranlaşmasına engel olamayabilir, keza bu yeni tiran eskisini başına gelenlerden örnek alarak daha sert bir yönetim tarzı uygulayıp tabilerini köleleştirebilir. Aquinas bu konuyla ilgili olarak Syracuse'da yaşandığı söylenen bir olayı hatırlatır, buna göre Syracuse'da herkes tiran Dionysius'un ölmesi için dua ederken yaşlı bir kadın aksi yönde dua ediyormuş. Tiran bunu öğrenince kadına niçin böyle yaptığını sormuş, kadın da şöyle cevap vermiş: "ben küçük bir kızken haşin bir tiran vardı başımızda ve onun ölmesini diliyordum, o öldürülünce yerine ondan daha haşin bir tiran geçti. Onun iktidarının da sonunu görmeyi çok istedim ve en nihayetinde ondan da haşin olan üçüncü bir tiranımız oldu, yani sen. Dolayısıyla sen de görevden uzaklaşırsan, senin yerine senden de kötüsü gelecektir." Drury'nin de belirttiği gibi, bu Aquinas'ın tiran ve tiranlıkla ilgili karamsarlığını yansıtan bir anekdottur, ona göre bir nevi tiranlık iyiye doğru geri dönüşü olmayan bir yönetimdir.

Aquinas ılımlı tiranın katlanılabilir niteliklerinin ne olduğu ve halkın ona ne kadar katlanabileceği üzerinde durmadan katlanılamayacak kadar baskıcı bir yönetim sergileyen bir tirana karşı nasıl bir tavır sergilenmesi gerektiğiyle ilgili olarak kısa bir teolojik analiz yapar. Bu analizde öncelikle güçlü insanların çoğunluğu özgürleştirmek adına kendilerini tehlikeye atarak tiranı öldürmesinin bir "erdem" (virtus) olduğunu düşünenlerden bahseder. Aquinas'a göre Kutsal Kitap'taki Aioth'un, Tanrı'nın halkını baskıyla yönetip ağır bir köleliğe zorlayan Moab kralı Eglon'u öldürdüğü yönündeki anlatı bu düşünceye dayanak olarak gösterilebilir. Ancak Aquinas bu yaklaşımın Apostolik öğretiyeye uygun olmadığını düşünür. Ona göre "Petrus bize sadece iyi ve ölçülü değil, aynı zamanda katı efendilere de saygıyla boyun eğmemiz gerektiğini öğretmiştir." Nitekim birçok Romalı imparator İsa inancını "tiranca" (tyrannice) cezalandırırken, soylulardan ve avamdan birçok kişi Hıristiyan olmaya devam etmiş ve İsa için ölmeyi bile göze almıştır. Aquinas bu insanların silahlı oldukları halde kendilerine eziyet eden Romalılara direnmediklerini söyler ve Kutsal Kitap'tan benzer örnekler verir. Bununla birlikte Aquinas vatandaşların kendi özel nedenlerinden ötürü tiranları öldürmeye kalkışmasının da çoğunluğun zararına olacağını düşünür, kişisel hiçbir neden tiranın öldürülmesini gerektirmez, aksine tiranın baskıcı yönetimine karşı atılacak adımın azınlığın değil, ço-

ğunluğun yararına olması gerekir. Dolayısıyla yöneticinin krallık makamından kaynaklanan gücünü suiistimal ederek tiranlaşması “sadece” çoğunluğa o tiranı devirme hakkını verir. Aquinas Tarquinius Superbus'u kral olarak kabul eden Romalıların onun ve oğullarının tiranca yönetimlerinden ötürü, tüm hanedanı Roma'dan kovup daha az yetkili olunan Consul sistemini, başka deyişle Cumhuriyet rejimini kurduklarını hatırlatır. Keza Vespasianus ve Titus gibi nispeten ölçülü olan imparatorlardan sonra başa geçen Domitianus'un da tiranca yönetiminden ötürü Roma Senatus'u tarafından öldürüldüğünü, aldığı kötü karar ve çıkardığı kötü kanunların yine Senatus tarafından geçersiz kılındığını söyler ve bu noktada Tanrı'nın sevgili bir kulu olan Evanjelist Yuhanna'nın Domitianus tarafından Patmos adasına sürüldüğünü ve daha sonra Senatus kararıyla Ephesus'a geri çağrıldığını hatırlatır.

Görüldüğü üzere Aquinas burada baskıcı tirana katlanmak ile onu devirmek şeklinde birbiriyle çelişen iki farklı yaklaşımı savunmaktadır. Zira sunduğu ilk Apostolik öğretiyeye göre tiranın baskıcı olması onun devrilmesi için yeterli gerekçe değildir, buna karşın daha sonraki ifadesinde çoğunluğa zarar verdiğinde tiranın devrilebileceğini savunmaktadır. Belki Summa Theologica'daki politik isyanlarla ilgili yaklaşımını göz önünde tuttuğumuzda buradaki çelişkiyi çözebilir ve Aquinas'ın gerçekte hangi düşüncüyü savunduğunu belirleyebiliriz. Zira Aquinas bu eserinde genel olarak politik isyanı bir halk, bir kent ya da bir krallık olsun en nihayetinde belli bir amaç için kurulmuş bir topluluktaki partiler arasında bir gerilim çırkarma planı ve girişimi olarak görür, ona göre böyle bir isyan adalet ve ortak yarara aykırıdır, bu yüzden Tanrı'ya isyanın farklı bir türü olarak özel bir günah anlamını taşır. Ancak Aquinas aynı yerde bu durumun adaletin sağlandığı politik rejimlerde geçerli olduğunu, tiranlıkta ise adaleti ortadan kaldıran tiran olduğu için, isyanın asıl nedeninin (suçlusunun) tiran olduğunu belirtir. Bununla birlikte Aquinas'ın tiranın baskıcı yönetiminin sürmesi ile devrilmesi arasında ortak yarara dayanan dinsel yarar ölçütünden yararlanmakta olduğunu düşünebiliriz. Nitekim verdiği örneklerde tirana rağmen soylulardan ve avamdan birçok kişinin Hıristiyan olmasından söz etmekte ve yine tiranların devrilmesinden sonra, kanunların düzeltilmesi, sistemin yenilenmesi ve Yuhanna'nın geri çağrılması gibi olumlu işler yapıldığını hatırlatmaktadır. Son kertede Aquinas'ın ortak yarar kaygısının ağır bastığı duruma bağlı olarak tiranın devrilmesini savunduğunu düşünebiliriz.

Peki, yukarıda belirtildiği ölçüde devrilmesi gereken tiranı devirecek herhangi bir insanî makam ya da güç olmadığında ne yapılmalı? Aquinas böyle bir durumda insanlara sıkıntılı dönemlerinde yardım eden, “her şeyin kralı” (regem omnium Deum) olan Tanrı'ya başvurulması gerektiğini söyler, zira ona göre “tiranın acımasız kalbini yumuşatmak O'nun yetkisindedir, Süleyman'ın deyişiyle, ‘Kralın kalbi Tanrı'nın elindedir, Tanrı onu

istediği yere yönlendirecektir.” Nitekim Aquinas Yahudileri öldürmeye hazırlanan kral Assuerus’un acımasızlığının Tanrı tarafından yumuşatıldığını, keza Kutsal Kitap’tan bir alıntıyla acımasız kral Nebukadnezar’ın yine Tanrı tarafından hoşgörülü kılındığını ve bu sayede onun da ilahi hikmetin farkına vardığına hatırlatır. Burada Tanrı’nın inanca döndürülmeye ya da hoşgörülü kılınmaya değer görmediği tiranların tarih sahnesinden çıkarıldığı, yani iktidarlarını yitirdiği de söylenir: “Tanrı kibirli yöneticilerin tahtını yıktı ve onların yerine yumuşak kalplileri oturttu.” Keza Mısır’daki kendi halkının çektiği çileyi görüp çılgınlıklarını iştince tiran Firavun’u tüm orduyuyla birlikte denize gömen de Tanrı’dır, Nebukadnezar’ı önceki kibrinden ötürü tahtından uzaklaştırıp adeta bir canavara benzeten de: “O’nun eli kendi halkını tiranlardan kurtaramayacak kadar kısaymış gibi düşünülemez.” Aquinas’ın bu bağlamda Kutsal Kitap’tan yaptığı alıntılarla kendi halkını tiran karşısında yalnız bırakmadığını göstermek ister. Örneğin Tanrı bir yerde halkına, onu çektiği sıkıntı, acı ve maruz kaldığı köle muamelesinden kurtaracağını sözünü vermiştir. Başka bir yerde ise “sürümü onların ağzından kurtaracağım” demiştir, sürü dediği kendi halkı, ağız dediği ise halkını köle hizmeti karşılığında besleyen dünyevî çobanlar yani tiranlardır.

Ancak Aquinas’a göre Tanrı’nın insanlara böyle bir durumda yardım etmesi için o insanların günahtan uzak olmaları gerekir, zira bahsedilen türde tiranlar tanrısal izinle bir günahın cezası olarak toplumlara gönderilir. Aquinas’ın Kutsal Kitap’ta bulunan iki kaynağı vardır: Bunlardan birincisi Tanrı’nın peygamber Osea’nın ağzından dile getirdiği “size öfkemi yansıtan bir kral vereceğim” ve Iob kitabında geçen “halkın günahlarından ötürü ikiyüzlü bir insanın hüküm sürmesini sağlar” sözleridir. Başka deyişle tiran, başlı başına suçun cezası konumundadır.

F. Sonuç

Her ne kadar Peder Chenu De Regno’nun kendinde bir politik teori sunmayı sadece bir yöneticinin kullanacağı pedagojik bir ahlak metni olduğunu söylese de, bu eser Aquinas’tan önce politik felsefe alanında kendi teorilerini paylaşan Platon, Aristoteles, Polybius ve Cicero gibi önemli filozof ve düşünürlerin izinden gidilerek yazılmış bir politik teori kitabıdır. Aquinas’ın buradaki politik teorisi insanın temelde toplumsal bir bütün içinde kendi öz kimliğini bulacağı fikrinden ve buna bağlı olarak toplumun doğru bir şekilde yönetilme gereğinden hareketlenir. Aquinas’a göre doğayla olduğu gibi Kutsal Kitap’la da örtüşen ideal yönetim şekli monarşidir ve monarşinin zıddı olan tiranlık da, en iyinin zıddının en kötü olması gerektiği yönündeki Aristotelesçi kabule uygun olarak en kötü yönetim şeklidir. Tiranın nispeten yumuşak başlı olup toplumun ortak yararını gözettiğinde katlanılabilir olduğunu düşünen Aquinas Apostolik öğretiyi tartışmaya açarak ortak yararın tümüyle ortadan kalktığı bir tiran-

lığın çoğunluk tarafından yıkılabileceğini, bununla birlikte Tanrı'nın kimi durumlarda tiranı toplumlara ceza olarak da verebileceğini düşünür.

Kaynakça

- Thomas Aquinas, *Political Writings*, Ed. & trans. R. W. Dyson. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Çevik, C. Cengiz, "Cicero'nun Siyaset Anlayışında 'Tiran' Kavramı Üzerine Bir İnceleme." *Felsefi Düşün Akademik Felsefe Dergisi* 5, (2015), 45-62.
- Dillinger, J., "Tyrannicide from Ancient Greece and Rome to the Crisis of the Seventeenth Century." *The Routledge History of Terrorism*, Ed. Randall D. Law, London: Routledge, 2015, 17.
- Drury, Shadia B., *Aquinas and Modernity: The Lost Promise of Natural Law*, Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2008.
- Dunkle, J. Roger, "The Greek Tyrant and Roman Political Invective of the Late Republic." *Transactions and Proceedings of the American Philological Association* 98, (1967): 151-171.
- Murnion, William E., "Aquinas on Revolution." *Revolution and Human Rights: Proceeding of the 14th IVR World Congress in Edinburgh, August 1989*, Ed. W. Maihofer ve G. Sprenger, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1990, 27-34.
- Torrell, Jean-Pierre, *Saint Thomas Aquinas: the Person and His Work*, 1, Trans. Robert Royal. Washington: The Catholic University of America Press, 2005.